

Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Diasporası [1890-1915]

Armenian Diaspora in the United States of America [1890-1915]

Selim Hilmi Özkan^{1*}

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Prof. Dr.; Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

shilmi@yildiz.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6381-8553>

Makale geliş tarihi / First received : 01.11.2022

Makale kabul tarihi / Accepted : 28.12.2022

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

1- Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA- SBA-2021-4212 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

2- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.

3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 13%

Atıf bilgisi / Citation:

Özkan, S. H., (2022). Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni diasporası [1890-1915]. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 579-598.

ÖZ

Uzun yıllar Türkler ile aynı coğrafyada huzur ve barış içerisinde yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılda kısmen kendi istekleri, kısmen diğer devletlerin teşviki, kısmen diaspora Ermenilerinin baskısı ile başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere yurtdışına göç etmeye başladılar. Bunun nedenini de Osmanlı Devleti'nin siyasi baskısına bağladılar. Fakat Osmanlı Devleti bu süreçte kendi vatandaşı olarak gördüğü ne Ermenilerin, ne diğer Hristiyan grupların ne de Müslümanların yurt dışına çıkışından yanaydı. Fakat tüm tedbirlere rağmen 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında göç hadisesi yoğun bir şekilde devam etti. Göç sonrası Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşen Ermeniler, burada oluşturdukları kolonileri ile milli benliklerini korumaya çalıştı. Bu benlik korumada Osmanlı ve Türk düşmanlığı yapmayı ortak hedef olarak belirlediler. Bilhassa diasporanın oluşmaya başlaması ile yerel ve ulusal basında Türklük ve Osmanlı aleyhine sayısız yazı çıkmıştır. Bu haberlerin birçoğu gerçeklikten uzak tamamen Ermeni ve büyük devletlerin çıkarlarına hizmet etmek için ve onların yönlendirmesi ile yapılmıştır. Bu çalışmamızda Osmanlı Arşiv Belgelerinin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nde 1777-1963 yılları arasında yayın yapan ve dijital ortama aktarılan 19.717.204 sayfalık gazete arşivinden 1890-1915 yılları arası anahtar kelimeler üzerinden taranmıştır. Bu bilgiler metin analizi yöntemi ile değerlendirmeye tabi tutulurken konu ile ilgili kitap ve makaleler de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, diaspora, Osmanlı Devleti, Amerika, göç

ABSTRACT

Armenians, which lived in peace and tranquility in the same geography as the Turks for a long time, started to immigrate abroad in the 19th century, partially due to their own desire, partially due to the incentive of other states, partially due to the pressure of the diaspora Armenians. They related these immigration reasons to the Ottoman Empire's political pressure. However, Ottoman Empire was not in favor of the immigration of either the Armenians which they saw as their own citizen, or the other Christian groups or the Muslims. Nonetheless, despite all the precautions, the immigration incident continued intensely in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. The Armenians who immigrated to the United States of America after the immigration tried to preserve their national identities through the colonies that they created there. However, they determined the hostility towards the Ottoman and Turk as a common aim in this identity preservation. Expressly, countless articles to the detriment of Turkishness and Ottoman were published in the local and national press with the beginning of the occurrence of the diaspora. Most of these news are far from reality and were made completely to serve the interests of Armenians and great states and made through their conduction. In this work, besides from the Ottoman Archive Documents, the keywords between the years of 1890-1915 from a newspaper archive containing 19.717.204 pages, which was published in the United States of America between 1777-1963 and transferred to a digital platform, were scanned. While these bits of information were being subjected to the assessment through a text analysis method, the books and articles about the subject were analyzed as well.

Keywords: Armenians, diaspora, Ottoman Empire, America, immigration

GİRİŞ

Bazı Batılı tarihçiler ve Ermeniler, iki metinleri ve Ermenilerin tarihi süreçte yaşadıkları yeri dikkate alarak Doğu Anadolu, Çukurova, İç Anadolu'nun bir kısmı, Kafkasya ve Anadolu'nun Güney sınırlarını içine alacak şekilde bir Ermeni coğrafyasından bahsederler (Miller & Touryan, 1999, s. 32). Fakat gerek milattan önceki gerekse milattan sonraki belgeler ve metinler iyi tetkik edildiği zaman bağımsız bir Ermenistan olarak adlandırılacak bir coğrafyadan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü Ermeniler tarih boyunca yaşadıkları coğrafyalarda Roma, Pers, Sasani, Bizans, Selçuklu, Memluk ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik veya dini bir cemaat statüsünde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Cöhce, 2014, s. 1).

Tarihsel olarak Ermeniler kendilerini Hristiyanlığı kabul eden [MS.314] ilk toplum olarak görmelerine rağmen Hristiyan dünyası tarafından uzun yıllar görmezden gelinmişlerdir. Fakat aynı Hristiyan dünyası bilhassa 19. yüzyılda Ermenileri adeta kutsamıştır (Kaçar, 2014, s. 127). Bu kutsamanın bir sonucu Ermeniler Anadolu'da kurtarılacak Hristiyanlar gibi kabul görmeye başlamıştır. Bunu fırsat kabul eden Ermeniler, dini birtakım referansları da kullanarak daha çok dış destekçileri vasıtasıyla yaşadıkları yerleri vatanlarının bir parçası yapmak için zorlama yöntemler ile kendi coğrafi sınırlarını çizme gayretine girmişler ve bunu tarihi ve edebi metinlere de yansıtmışlardır (Odyan, 2019, s. 21). Bu sınırlarını çizdikleri coğrafyayı da özelde Türklerin genelde Müslümanların elinden kurtarmak için tedhiş olaylarına girişmişlerdir. Bunda başarılı olamayınca da en kolay yol olarak yurtdışına kaçarak bu faaliyetlerini buralarda sürdürmüşlerdir.

19. yüzyıla geldiğimizde emellerini gerçekleştirmek için iyi bir fırsat yakaladıklarını düşünen Ermeniler, Osmanlı Devleti'nden siyasi haklar elde edebilmek için birçok yönetime başvurmuştur. Bu yöntemlerden en ilginç İttihat ve Terakki ile amaç birliği içerisinde hareket etmeleridir. İttihatçılar ile Ermenileri ortak bir noktada birleştiren ise Abdülhamid karşıtlığı ve Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması düşüncesidir. Bu amaçla 1902 ve 1907'de iki kez düzenlenen Osmanlı Muhafızları Kongresinde İttihat ve Terakki temsilcileri ile Ermeni devrimci hareketinin önde gelen isimleri bir araya gelmiştir. Ermeni aydınları Abdülhamid dönemini sonlandırabilecek yegâne unsur olarak İttihat ve Terakki yönetimini gördükleri için her alanda İttihat ve Terakki ile iş birliği içerisinde olmuştur. Fakat Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki ile Ermenilerin arası hiç de umdukları gibi gitmemiştir. 1908 seçimlerinde Ermeniler meclise 14 temsilci göndermelerine rağmen Ermenilerin faaliyetleri İttihatçılara da rahatsız etmiştir. Çünkü itihatçılar meclise Türk olmayan unsurları sokarken, kendi politikalarını destekleyecek kimseleri seçmeye gayret göstermişler ve bunlardan destek göreceklerini düşünmüşlerdir. Buna rağmen Ermeniler çete faaliyetlerine ve silahlanmaya devam ederek Osmanlı Devleti'ni uluslararası kamuoyunda zor durumda bırakmak ve baskıları artırmak adına daha fazla faaliyete girişmişlerdir. Bu durum karşısında itihatçılar Ermeni, Bulgar ve Yunan gibi ayrılıkçı grupların silahsızlandırılması ve bunlarla mücadele edecek özel askeri birlik kurulması için kanun hazırlamışlardır. Elbette bu durum Ermenileri çok fazla rahatsız etmiştir (Oğuz, 2011, s. 106; Ahmad, 1999, s. 85).

Ermeniler ve Batılı destekçileri Osmanlı coğrafyasında çıkan olayların tek müsebbibi olarak Müslümanları göstermişlerdir. Mesela 1911 yılından sonra Lübnan ve çevresinden Amerika kıtasına göçün artmasının nedenleri arasında İttihat ve Terakki yönetiminin Hristiyanları askerlik yapmaya mecbur tutması da vardır (Karpat, Câlîye, 1993, s. 36). Her ne kadar Karpat'a göre bu durum İttihat ve Terakki'nin Hristiyanları zorunlu tutmasına bağlansa da askerlik

çağına gelenlerin daha önceden de göç ettiklerini anlıyoruz. Çünkü Beyrut vilayetine çekilen bir telgrafta askerlik ile mükellef kimselerin gizlice şimendiferler ile Beyrut'a, sonra da vapurlara binerek Amerika'ya gitmeye çalıştıkları için bunların engellenmesi istenmişti. 1907 nisan ayı içerisinde Sayda tarafından 30 kadar kişi [fella] bu amaçla Beyrut'a gelmiş, bunlar yakalanarak Beyrut mevki kumandanlığına sevk edilmişlerdi. Daha önce de 65 kişi bu şekilde firar etmek isterlerken yakalanmış ve kumandanlıkta üç gün gözetim altında tutulmuşlardır (BOA, BEO, 3056/229150; DH.TMIK.M, 243/58; A.}.MTZ.CL, 1/37-239, 240). 25 Mayıs 1908 tarihinde sadrazamlık makamı, Suriye ve Beyrut vilayetinden ziraat erbabı ile askerlik çağındaki kimseler arasından Amerika Birleşik Devletleri'ne göç edenlerin sayısının 20.000'e ulaştığını, aralarında Müslümanların da bulunmasından dolayı bu konunun Dahiliye Nezâreti tarafından araştırılmasını istemiştir (BOA, DH.TMIK.M, 270/11).

Tarihi belge ve bilgileri sürekli çarpıtarak yayımlamaktan da çekinmemişlerdir. Mesela Emeni siyaset adamı ve edebiyatçılarından Krikor Zohrap, Ermeni nüfusunu 1882 yılında 1.630.000 göstermişken, 1912 yılında 1.018.000 göstermiştir (Leart, 2015, s. 13, 19, 123). Daha sonra yazılan ve propaganda amacı olarak kullanılan kitaplarda, 1915 öncesi Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermeni nüfusunun iki milyonun üzerinde olduğu iddia edilmektedir (Miller & Touryan, 1999, s. 1, 32). Osmanlı kaynaklarında ise rakamlar çok daha farklıdır. Mesela 1895 yılında Washington büyükelçiliğine çekilen bir telgrafta "...son zamanlarda bazı basın yayın organlarında Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermenilerin nüfusunun milyonları bulduğu ve bunların kötü muameleye maruz kaldığı haberi yapılmaktadır." Her iki durumda da yanlıştır. Halbuki dönemin Amerikan gazetelerinde çıkan haberlerde bile Osmanlı coğrafyasında 200.000'i İstanbul'da olmak üzere toplam Ermeni nüfusu 900.000'in biraz üzerinde gösterilmiştir (Los Angeles Herald, January 6, 1895, No: 87; The Morning Call, January 6, 1895, No: 37; The Indianapolis Journal, Sunday, January 6, 1895).

Krikor Zohrap 21 Aralık 1912 yılında *Günce* dergisinde yazdığı bir yazısında: "Bugün uluslararası siyasi durum Türkler için çok iç açıcı değil. Bu yüzden de onlarla konuşmak için en uygun zaman bu. Böyle bir günü bir daha zor buluruz. Yoksa Türkler şu ya da bu devlete tavizler verip eninde sonunda kendilerini kurtarırlar. O zaman Ermeniler için vaziyet çok zor olabilir" (Leart, 2015, s. 20) şeklinde amaçlarını çok açık ve net şekilde ortaya koyduğu gibi büyük devletlere karşı olan güvensizliklerini de belirtmiştir. Bu sürece gelinceye kadar Ermeniler isyan ve tedhiş faaliyetleri başta olmak üzere birçok siyasi olaya karışmışlar ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması için ellerinden ne geliyorsa yapmışlardır. Bu yolda kullandıkları en önemli araç ise propaganda faaliyeti olmuştur. Bu propaganda faaliyetinde de diaspora Ermenilerinin çok büyük destek ve katkısı olmuştur.

Ermeniler ve Ermeni göçü ile ilgili gerek yurtdışında gerekse yurtiçinde arşiv kaynakları, hatıralar, matbuat, gözlem raporları, misyonerlerin çalışmalarına dayalı birçok çalışma kaleme alınmıştır. Bunların burada uzun uzun zikretmek imkansızdır. Bunlardan bir kısmı çalışmamıza mehz oluşturmuştur. Bunların dışında Jeremy Salt, Robert Mirak, Uygur Kocabaşoğlu, Esat Uras, Kemal Karpat, Kemal Çiçek, Gülbadi Alan ve Justin McCarthy'nin çalışmaları bu alanda yapılan önde gelen çalışmalardandır.

Bu çalışmada Osmanlı Arşiv belgelerinin yanı sıra ABD'de yayımlanan kitaplar başta olmak üzere birçok yayın organı incelenmiştir. Bilhassa 1890-1915 yılları arasında Amerika'da yerel ve ulusal bazda yayın yapan yüzlerce gazete online sistem üzerinden *Türkler, Müslümanlar, Muhammedi, Ermeniler ve Osmanlı Devleti* gibi bazı anahtar kelimeler üzerinden taranmıştır. Bu

tarama sonucu Osmanlı Devleti ve Ermeniler hakkında haberler yapan binlerce gazete ve sayfa gözden geçirilmiştir. Bunlardan örneklem yöntemi ile kullandıklarımız kaynakçada gösterilmekle birlikte kullanmadığımız çok sayıda haber ve yazı da incelenerek bunlar üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışıldı. Çok sayıda haberden, benzerleri arasında bir seçim yapılarak bunlar arasında bir kıyaslama yapıldı. Çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılan, ABD'de 1777-1963 yılları arasında yayın yapan ve dijital ortama aktarılan 19.717.204 sayfalık gazete arşivinden 1890-1915 yılları arası anahtar kelimeler üzerinden gözden geçirilerek yeni bir bakış açısı ile birlikte diaspora Ermenilerinin basın üzerindeki etkisinin ve basını propaganda aracı olarak kullanmalarının ortaya konulmaya çalışılmasıdır.

1. Ermenilerin Amerika'ya Göçü

Ermenilerin Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Osmanlı coğrafyası dışına yaptıkları göçlerle ilgili ülkemizde birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda yapılan göçlerin sayısı ve sonuçları birçok yönü ile tartışıldığı için burada Amerika'ya yapılan göçler üzerinde fazla durulmayacaktır.

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplumu ile Ermeniler arasındaki birliktelik yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Bu konuda Jeremy Salt, ilk olarak Ermeni çetelerinin devlet dairelerine saldırmaya, Osmanlı jandarmasını öldürmeye, Osmanlı sivillerini katletmeye ve köylerini yakmaya başladığını aktarmaktadır (Salt, 1993, s. 56). Bu terör faaliyetlerinin artması üzerine Sultan II. Abdülhamid, devletin varlığı ve geleceği için tehdit olarak gördüğü Ermeni ihtilalcilere karşı tedbir almak için birtakım adımlar atmıştır (Klein, 2020, s. 43). Bu adımlardan birisi 1891 yılında Ermeni çetelerle mücadele gücüne sahip daha çok yerel Kürt aşiretlerden oluşan *Hamidiye Hafif Süvari Alayları*'nın kurulmasıdır (Kodaman, 1979). Hamidiye Alayları'nın kurulması uzun süredir Rusya ve Avrupa'nın desteği ile ayaklanma ve tedhiş faaliyetleri için hazırlık yapan Ermenilerin tüm planlarını alt üst etti. Sultan Abdülhamid'in bu alayları kurmasındaki diğer bir amaç muhtemel bir Ermeni-Rus iş birliği ile Rus saldırısına karşı Hamidiye Alayları'ndan faydalanma fikridir. Ermeniler bu alayların kaldırılması için hükümetten birçok defa talepte bulundular. Ama bu istekleri kabul edilmemiştir. Bunun üzerine öncelikle siyasi olaylara karışan birtakım Ermeniler Osmanlı aleyhinde faaliyette bulunmak amacıyla yurtdışına göç etmeyi tercih etti (Erickson, 2008, s. 141-167; Hyland, 1991; Kodaman, 1979). Ermeniler sadece kendileri göç etmekle kalmayarak Osmanlı sınırlarında yaşayan diğer Hristiyan grupları ve Müslümanları da başta ABD olmak üzere yurtdışına göçe teşvik ettiler ve onlara örnek oldular. Amerika'ya önceden göç etmiş olanlar, Anadolu'da kalanlara baskı yaparak göç etmelerine yardımcı olmuşlardır (BOA, BEO, 880/65953). Mesela 13 Aralık 1894 tarihinde Beyrut limanında gece vakti gizlice Fransız vapuruna binmek üzere iken yakalanan Ba'albek'li 12 Müslüman Fellah Ermenilerden esinlenerek yurtdışına gitmek istediklerini ifade etmişlerdir (BOA, A.}MTZ.CL, 1/37-95, 101).

Ermenilerin en çok göç ettiği yerlerin başında Rusya gelmektedir. Rusya özellikle 1826'dan sonra Müslümanların çoğunlukta yaşadığı Kafkas bölgesine Hristiyan Ermenileri davet ederek yerleştirmeyi tercih etmiştir. Bu davetin bir sonucu olarak Ermeniler, Osmanlı-Rus savaşları sırasında Rusya'yı desteklemek için Anadolu'dan Rus topraklarına göç etmeye başladılar. 19. yüzyılda meydana gelen her bir Osmanlı-Rus savaşında çok sayıda Ermeni, Kafkasya ve Doğu Anadolu topraklarının kontrolünü ele geçirmek amacıyla Rusya'nın yanında Osmanlı'ya karşı savaşlarda yer almıştır (McCarthy, 2001, s. 73).

Osmanlı coğrafyasından Rusya'ya ne kadar Ermeni göç ettiğini tam olarak tahmin etmek biraz zor olsa da 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1856 Kırım Savaşı'nın her biri sırasında yaklaşık olarak 50.000 Ermeni'nin göç ettiği tahmin edilmektedir. Kemal Beydilli'ye göre 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sırasında 8.249 hane yani yaklaşık 41.245 Ermeni Rusya'ya göçürülmüştür. Kemal Beydilli'nin ifadesi ile Hovannisian'a göre ise bu sayı 100.000 civarındadır (Beydilli, 1988, s. 365-434). Rus elçiliğine göre 1899'da yaklaşık 30.000, Osmanlı belgelerine göre ise 25.000 kadar Ermeni göç etmiştir. 1897 Rus nüfus sayımına göre, Kafkasya bölgesinde 86.323 Osmanlı tebaası yaşamaktadır. Özetle Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Ermenilerin Rusya'ya göçü yüz bini geçmiştir. Bu göçler sonucu Rusya, Kafkasya'nın etnik yapısını değiştirmeyi amaçladığı gibi Anadolu Türklüğü ve Rusya Müslümanları arasında tampon bir bölge oluşturmayı da hedeflemiştir (Clay, 1998, s. 25; Özkan, Reasons for Migration of Armenians in the Ottoman Empire before 1915, 2020, s. 261).

19. yüzyılda Ermenilerle kültürel ve dini bir ilişki içinde olan İran'a da çok sayıda Ermeni göç etmiştir. Örneğin, "ateşe tapınma" İslam öncesi ve Hristiyanlık öncesi dönemlerde her iki kültürün ortak özelliğiydi. Bu nedenle din, dil ve kültürel birliktelik her iki halkı da tek bir kavram etrafında birleştirmekteydi. İran Ermenilerin Kafkasya'ya göç etmelerinde onlara yardımcı olmuştur. Sınır bölgelerinde göçmenlerin kalacağı yerler inşa etmiştir (BOA, Y.PRK. HR., 13/61; BOA, Y.PRK.ASK., 69/32; Russell, 2004; Uras, 1976, s. 501).

İran dışında Kafkas ülkelerinden Gürcistan'a özellikle Tiflis'e yoğun bir Ermeni göçü yaşanmıştır (BOA, A.)MKT.MHM, 546/33). Kafkas bölgesini hâkimiyeti altında tutan Rusya, buradaki etnik yapıyı değiştirmek amacı ile 1826-1828 yıllarında İran ve Osmanlı sınırlarında yaşayan Ermenileri kendi topraklarına yaşamaya davet etmiştir. Bunun sonucu Anadolu coğrafyasından Kafkasya'ya yapılan göçler sonrası Kafkas nüfus yapısında değişimler meydana gelmiştir. Mesela 1800 yılında Gürcistan'da Ermeni nüfusu yaklaşık 47.000 iken bu göç sonucunda 1832'de 84.000'e, 1897'de 197.000'e ulaşmıştır. 20. yüzyılın başında Gürcistan'da Ermeni nüfusu 300.000'i aşmıştır (Ağacan, 2005, s. 2-20). Ruslar tarafından hazırlanan bir harita verisine göre 1914 yılında tüm Tiflis vilayetlerinde Ermeni nüfusu 914.758 iken Gürcü nüfusu 554.105 kişidir (BOA, HRT.h, 80/4; Özkan, Osmanlı Devleti'nden Gürcistan'a Ermeni Göçü ve Tiflis'te Ermeni Faaliyetleri (1878-1915), 2014, s. 1800).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermeniler Kanada, Latin Amerika ve Avrupa'ya, özellikle Fransa, İngiltere ve Romanya'ya göç etmiştir. Kanada Göç ve Sömürge Dairesi'ne göre, Kanada'ya 1900 ile 1914 yılları arasında yaklaşık 1.453 Ermeni yerleşmiştir (Kaprielian, 1990, s. 81). 5.000 civarında Ermeni de Latin Amerika'ya göç etmiştir (McCarthy, 2001, s. 74). Bu dönemde Amerika kıtasına yapılan göçlerle ilgili çeşitli kaynaklarda birçok farklı ve çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Karpat'a göre 1869-1915 arasında Anadolu ve Suriye'den Amerika Birleşik Devletleri'ne giden göçmenlerin toplamı 178.712'dir. 1890-1910 yıllarında Anadolu ve Suriye'den Amerika'ya ortalama olarak yılda 40.000 kişi göç etmiştir. Bu yıllarda göçmenlerin büyük bölümü Güney Amerika'da Brezilya ve Arjantin ile birlikte Meksika, Şili, Ekvator, Küba ve Haiti'ye de gitmiştir. Arjantin'e 1895 yılına kadar 11.585, 1896-1905 arası 66.558, 1906-1915 arası ise 59.272 kişi, yani yirmi dört yıl içinde yaklaşık 138.000 kişi göç etmiştir. Brezilya'ya da 1897-1915 yılları arasında Suriye, Anadolu ve Filistin'den 45.000 göçmen gitmiştir. Aynı süre içinde Küba'ya giden Osmanlı göçmenlerinin sayısı ise 4500'dür. Buna göre 1880-1914 yılları arasında kıtanın diğer ülkelerine gidenlerle birlikte yaklaşık 200.000 kişi Güney Amerika'ya göç

etmiştir (Karpas, Câlîye, 1993, s. 35; Karpas, The Ottoman Emigration to America, 1860-1914, 1985).

Ermenilerin yoğun bir şekilde göç ettiği diğer bir ülke ise Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD'ne ilk Ermeni göçü 1820'lerden sonra Osmanlı coğrafyasında faaliyette bulunan misyonerler ve tüccarlar tarafından başlatıldı. 1840'lara gelindiğinde bu misyoner ve tüccarların çalışmaları sonucu Ermeni göçü büyük ölçüde arttı ve tüccarlar daha yetenekli Ermenilerin bir kısmını Amerika'ya götürdü. Amerika'daki lüks yaşam hakkında anlatılan hikayeler yaygınlaştıkça bilhassa Hristiyanlar arasında Amerika'ya göç etme arzusu hızla yayıldı. Bundan Anadolu'da yaşayan Hristiyanlardan en fazla Ermeni toplumu etkilendi (BOA, ŞD, 2287/7; Akarlı, 1993, s. 60).

Yurt dışına kaçak yollardan gitmek isteyen Ermeniler, ellerinde mürûr tezkiresi olmadan iskele olan yerlere geldikten sonra ya iskele ve sahile yanaşan vapurlara veya iskele olmayan yerlerde açık denizde bekleyen yük gemileri ve vapurlara binmekteydiler (BOA, A.).MTZ.CL, 1/37-102). Bilhassa İngiliz ve Fransız şirketlerine ait vapurlar sahilden birkaç mil açıldıktan sonra Trablus açıklarında bulunan adalardaki bilhassa meskûn olmayan el-Nahl adasına yanaşarak kaçak yollardan Amerika'ya kaçmak isteyen göçmenleri vapurlara almıştır. Mesela Fransız Mesajeri şirketine ait Kongo ve Skalya vapurları, gece saat üç sıralarında kaçak şekilde vapura binmek isteyen Harput Ermeni'si ve Lübnan'dan aldığı kaçak Lübnanlılar ile yakalanmıştır. İskenderun, Mersin ve Beyrut açıklarında bekleyen vapurlar, göçmenleri vapura bindirme işlerini de genellikle gece vakti yapmışlardır. Bir vapurda yakalanan 19, Skalya vapurunda yakalanan 350 kaçak Lübnanlı ile 20-25 yaşlarındaki 30 Ermeni firar etmek amacıyla pasaportsuz ve mürûr tezkireleri olmadığı halde vapurlara binmiştir (BOA, DH.TMIK.M, 72/12). Ermenilerin yurtdışına kaçmak için tercih ettikleri yöntemlerden birisi Kudüs'e hac ziyareti için gelip, buradan göçmen kaçakçılığı yapan vapurların birisi ile yurtdışına kaçmak olmuştur. Hükümet Ermenilerin bu yöntem ile kaçışlarını önlemek amacıyla Kudüs'e hac farızası için giden Ermenilerden ellışer liralık kefalet senedi almıştır. Tam olarak başarıya ulaşmasa da bir çözüm olarak uygulamaya sokulmuştur. Mesela 1896-1903 yılları arasında İskenderun'dan Kudüs'e giden Ermeni yolcu sayısı 1.732 olduğu halde dönenlerin sayısı ancak 456'da kalmıştır (Ürkmez, 2013, s. 906).

Amerika'ya göçün yoğun bir şekilde yaşanmasının diğer bir nedeni de Amerikan misyonerlerinin Amerika'daki nitelikli nüfusu artırmak için göçü teşvik etmeleridir. Eğitim almak için gidenler de göç üzerinde etkili oldu. Eğitim almak için giden ve din adamlarının dışında 1890'larda aydınlar ve zanaat erbabı göç etmeye başladı. 19. yüzyılın sonuna doğru bu sayı hızla arttı. Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ne kadar Ermeni'nin göç ettiğini net olarak ifade etmek zor olsa da Mirak'a göre, 1834'ten 1890'a kadar 1.500; 1891'den 1898'e, 12.500 Ermeni ABD'ye göç etmiştir (Mirak, 1983, s. 5-42). Çiçek'e göre ise 1899 ile 1914 yılları arasında 51.950 Ermeni Amerika'ya göç etmiştir (Çiçek, 2021).

Sonuç olarak siyasi, ekonomik ve diğer nedenlerle Osmanlı coğrafyasından Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Ermeniler zaman içerisinde Osmanlı ve Türklük aleyhine faaliyette bulunmaktan hiçbir zaman çekinmediler.

2. Amerika'da Ermeni Diasporasının Oluşumu ve Faaliyetleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Ermeni diasporasının temelleri, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı coğrafyasından ABD'ye yapılan göç dalgasının yaşandığı yıllara

dayanır. Diaspora anavatandan ayrılan bir kesim tarafından meydana getirilen sosyal ilişkiler biçimini ifade eder. Diaspora gelenek ile modernite arasında bir ilişki yumağıdır. Bugün diaspora anavatandan dışlanmışlık gibi de kullanılmaktadır (Humphrey, 2004, s. 32). Fakat Ermeni diasporası anavatandan zorla koparılanlar tarafından değil Osmanlı coğrafyasından birtakım nedenlerle göç eden Ermeniler tarafından oluşturuldu. Ne bir sürgünün ne de zorla anavatandan koparılmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aksine Osmanlı Devleti kendi asli unsuru olarak gördüğü bu toplumun anavatandan kopmaması için olağan üstü bir gayret gösterdi. Ama çağın zorlukları buna fırsat vermedi. Tüm bunlara rağmen günümüz Ermeni diasporası o dönemde yaşananlardan sadece Osmanlı Devleti ve Türkleri sorumlu tutmak istemektedir. Türklük ve Osmanlı'yı da aynı algılamaktadırlar (Athoğu, 2014, s. 21).

Türk dendiği zaman akıllarına Osmanlı gelmektedir. Günümüz Ermeni ve diğer Osmanlı ve Türklük karşıtı diaspora arasında yaygın olan bu düşünce, kuşaktan kuşağa aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Göçmenlerin torunları, Osmanlı ve Türkleri genellikle anlamsız bir şekilde zalimlikle suçlamaktadır. Buna tarihsel bir delil de getirememektedirler. Bundan şunu anlıyoruz ki anavatandan göç edenler Osmanlı ve Türklük karşıtlığı üzerinden diasporada bir kimlik oluşturmak istemektedir. Böylece bilhassa 19. yüzyılda üçüncü ülkelerin araya girmesi ile Osmanlı vatandaşı Müslümanlar ile Osmanlı vatandaşı Ermeniler ve diğer gayrimüslimler arasında başlayan çatışmalar, diaspora tarafından Osmanlı'ya yıkılmak istenmektedir. Bunda Batı'nın ayrımcı düşüncesi de etkili olmaktadır. Çünkü Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde var olan fikrî ve ırkî üstünlük düşüncesi ayrımcılığı da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu Osmanlı coğrafyasından Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Osmanlı vatandaşları kendilerinin beyaz ırktan olduklarını kanıtlamak için mahkemelerde uğraşmışlardır. Çünkü "*özgür beyaz bir insan*" olarak kabul edilmek, o sırada Amerikan vatandaşlığına hak kazanmak anlamına geliyordu. Orta Doğu ve Asya'dan gelen göçmenler beyaz olarak değil de genellikle "*Asyalı*" veya "*Türk*" olarak sınıflandırılmıştır. Mesela North Caroline mahkemesi Suriyelileri "*Asyalı*" olarak kabul ederek, beyaz ırktan olduklarını kabul etmedi (Gana, 2008, s. 1574).

Türlere ve Müslümanlara karşı ırkçı ve ayrımcı bir şekilde davranan Amerika yönetimi, Amerika'da diasporanın oluşma aşamasında yurtdışına çıkan gayrimüslim ve Ermenilere ve diğer gayrimüslim unsurlara ise kucak açmıştır. Bunun yanında anavatanda kalanlar batılı devletlerden ve diasporada yaşayanlar tarafından sürekli destek görmüş ve iletişim içerisinde olmuşlardır. Mesela Hollanda işgalinde bulunan Cava Adası'nda yaşayan Osmanlı vatandaşı Sason Ermenileri, Londra'da faaliyet gösteren Ermeni çetelerine yardım etmek için aralarında para toplamışlardır. Bunların bu faaliyetine Hollandalı memurlar da destek vermiştir. Osmanlı Devleti buna mâni olmak istemişse de İngiltere ve Hollanda, insanlık namına yapılan bu işe engel olunamayacağını ifade etmiştir. Ermenilerin buradaki yardım faaliyetlerine İngiltere'nin Cava sefaretini de destek olmuştur. Bu olaydan Osmanlı hükümeti, Lahey elçisi Abdülhak Hamid'in raporu sayesinde haberdar olmuştur (BOA, Y.PRK.EŞA, 22/62). Amerika'da kendi aralarında iyi şekilde örgütlenen Ermeniler, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermeniler ile yakından ilgilenmişlerdir. Bu örgütlenmenin sonucu siyasi amaca da yönelerek Osmanlı'dan ayrılmak için çete faaliyetlerine girmişlerdi. Bunda diaspora Ermenilerinin etkisi büyüktür. Bilhassa Hınçak ve Taşnak gibi örgütler hem diaspora hem de anavatanda olan Ermenileri yönlendirmiştir (Mirak, 1983, s. 300-310). Bilhassa İttihad ve Terakki'nin politikalarından duydukları rahatsızlığı buradaki faaliyetlerine yansıtmışlardır (BOA, Y.PRK.TKM, 52/19).

Amerika'ya göç eden Ermeniler burada kalıcı olmak amacıyla kilise, okul ve kurdukları yardımlaşma dernekleri etrafında örgütlenmişlerdir. Daha çok geldikleri yer veya bölge adıyla örgütlenen Ermeniler, bu şekilde daha çok taraftar toplayabilmişlerdir. Yeni gelenlere yer sağlamışlar ve ev sahipliği yapmışlardır. Sağlık ihtiyacı olanlara sağlık hizmetinde yardımcı olmuşlardır. Okullar kurarak göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Bu şekilde göçmenler milli kimliklerine daha sıkı bağlanmışlardır (Şıvgın & Günaydın, 2015, s. 12). İlk okulları 1885'te New York'ta hizmete girmiştir. 1880'lerin sonunda yaklaşık 1.000 Ermeni'nin yaşadığı Worcester şehri Ermenilerin Amerika'daki ilk kiliseyi kurdukları yer olmuştur (Selvi, 2022). Zamanla çoğunluk oluşturdukları birçok şehirde kendi okullarını açmışlardır. Mesela 1892 yılında Rhode Island'da Providence şehrinde 20 öğrenci ile bir lise açmışlardır (The Providence News, November 15, 1892, No: 47).

Osmanlı coğrafyasından Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Osmanlı vatandaşı Ermenilerin kara propaganda için kullandıkları en etkili yol basın yayın organları olmuştur. İlk önce yabancı basına para vererek Anadolu'daki olaylar hakkında yanlı ve taraflı haberler yaptırılmışlardır (BOA, Y.MTV, 39/9). Bu yolla ulaşmak istedikleri temel hedef Avrupa ve Amerikan toplumu üzerinde etkili olmaktır. Daha sonra kendi basın organlarını kurarak Amerika'da yaşayan Ermeni toplumunu etkilemeye çalışmışlardır. Sadece Amerika'da yaşayan Ermenileri değil Anadolu'daki Ermenileri de etkilemek için bu yayın organlarını yasal olmayan yollardan Osmanlı sınırlarına sokmak için uğraşmışlardır. Bu konu ile ilgili Osmanlı Arşivinde birçok yazışma bulunmaktadır. Mesela Trabzon'a gelen Sparta isimli vapurda *Hınçak* isimli Ermenice gazete ile daha birçok yasak yayın ele geçirilmiştir (BOA, A.MKT.MHM, 733/9). Ermenilerin Amerika'da çıkardıkları ilk gazeteleri olan *Aregak[Güneş]* 1888'de Jersey City'de yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonra ihtilalci bir gazete olan *The Haik* New York'ta Sympad Kaprielian tarafından çıkarılmıştır (Selvi, 2022).

Amerika'da yayın yapan birçok gazete Osmanlı coğrafyasında meydana gelen her olayı çarpıtarak ve yanlı vermektен kaçınmadı. Mesela Lübnan'daki Hristiyanların baskı altında oldukları konusunda yalan haber yapan Reuter haber ajansı adına Herbert Reuter, 31 Ekim 1879 tarihinde bu haberlerin yanlış bir anlaşılma sonucu yapıldığına dair tashih mektubu göndermiştir (BOA, HR.SFR.3..., 265/39). Yapılan yanlış ve taraflı haberler sonucu Amerikan toplumu bu propagandaya inanmıştır. Çünkü gazetelerde günlerce, aylarca hatta yıllarca Osmanlı ve Türklük aleyhine haberler çıkmaktaydı. *Los Angeles Herald Gazetesi* 26 Temmuz 1890 günü Erzurum'da ayın yapan Ermenilerin askerler tarafından öldürüldüğünü ve halkın da buna eşlik ettiğini yazmaktan ve "Türk Vahşetleri" başlığını atmaktan çekinmemiştir (Los Angeles Herald "Turkish Atrocities", 26 July 1890, No: 103). Benzer haberler 1 Ağustos 1890 tarihinde *State Herald* (State Herald, August 1, 1890, No: 51), 9 Ağustos 1890 tarihinde *Western Kansas World* (Western Kansas World, August 9, 1890, No: 25), 13 Ağustos 1890'da *The Columbus Journal* (The Columbus Journal, August 13, 1890, No: 17) ve dönemin daha birçok ulusal ve yerel basınında haber olarak yer almıştır. İşin aslı ise Hınçak komitesi üyelerinin Erzurum'da isyan çıkararak Türk ve Müslüman halka karşı katliama girişmeye başlamasına karşı alınan tedbirlerdir. Osmanlı Devleti bu olayı bastırabilmek için elinden geleni yapmıştır. Köylere ve olay yerlerine giden güvenlik güçleri Ermeni çeteleri tarafından vahşice katledilmiştir. Osmanlı vatandaşı Ermenilerin kendi ülkesine ve güvenlik güçlerine karşı yaptıkları isyan görmezden gelinerek devletin almaya çalıştığı tedbirler katliam ve soykırım olarak değerlendirilmiştir. Bunda Amerika'ya göç ederek Osmanlı ve Türkler hakkında kara propaganda yapan Ermenilerin tesiri büyüktür. Bu konuda 3 Ağustos 1890 tarihli *The Pittsburg Dispatch* gazetesi

“Armenian in America” haberinde 2 Ağustos 1890 tarihinde New York ve komşu şehirlerde yaşayan Ermenilerin, Türklerin Ermenilere karşı yaptıklarını tartışmak için organize ettikleri toplantıda Ermeniler adına *The Haik* gazetesi editörü Dr. M. S. Gabriel söz alarak “400 Ermeni'nin Türkler tarafından katledildiğini bunlar arasında iki Ermeni bakan ve bir patriğin de bulunduğunu, Türk Hükûmeti tarafından Ermeni milletine karşı savaş ilan edildiğini, Ermenilerin mücadelesini Rus hakimiyetine geçinceye kadar veya bağımsız bir Ermenistan kuruluncaya kadar devam edeceğini, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeni kolonisinin sayısı ve gücünün arttığını, Ermenilerin Ermeni kolonisinden Ermeni davası lehinde etkili bir hareket beklemektedir” ifadelerini kullanmıştır (The Pitsburg Dispatch, August 3, 1890).

Ermeni olaylarının başlangıcının ikinci yılında Hınçak komitesi üyeleri ve Ermeniler, New York şehrinde büyük bir gösteri ve konferans düzenleyerek Ermeni kamuoyunu Osmanlı Devleti ve Türklere karşı harekete geçirmek için uğraşmışlardır (New York Tribune, July 30, 1893, No: 17). Ermeni Hınçak komitesinin ağustos 1894'te Bitlis'in Sasun kazasında çıkardığı isyan yaklaşık bir ay sürmüştür. Hükümetin var gücüyle önlemeye çalıştığı bu isyanda 900 kişi hayatını kaybetmiş ve isyan Amerikan basınında geniş yer bulmuştur. Ermenilerin ayaklanmayı başlatan taraf olması görmezden gelinerek Türklerin Hristiyanları ve Ermenileri katlettiği haberleri günlerce basında işlenmiştir. Öldürülen Ermeni sayısının 8.000 ile 10.000 arasında olduğu birçok köyün yakıldığı yazılmıştır (New Ulm Review, November 28, 1894, No: 49; The Wheeling Daily Intelligencer, November 27, 1894, No: 82; Herald and Tribune, December 26, 1894, No: 35). *The Forest Republican* gazetesi 21 Kasım 1894 tarihindeki bir haberinde 6.000 ile 10.000 arası Ermeni kadın, erkek ve çocuğun öldürüldüğü yalan haberini yaparak bunların Trabzon'a doğru kaçtığını (The Forest Republican, November 21, 1894, No: 31), *Morris Tribune* ve diğer bazı gazeteler hiçbir kaynak göstermeden Bitlis'te öldürülen Ermeni sayısının 8.000 ile 10.000'e ulaştığı ve bir çok köyün ortadan kalktığı (The Oregon Mist, November 30, 1894, No: 49) haberini tekrar etmişlerdir (Morris Tribune, December 5, 1894, No: 51). *Elmore Bulletin* işi daha da abartarak en az 16.000 Ermeni'nin öldürüldüğü bilgisinin ulaştığı haberini yazmıştır (Elmore Bulletin, December 1, 1894, No: 27).

Dönemin Amerikan ulusal ve yerel yazılı basını incelendiği zaman çok çelişkili haberlerin olduğu dikkat çekmektedir. Rakamlar başta olmak üzere haberler ve yer isimleri arasında çelişkiler vardır. Bazı basın organları rakam vermekten kaçınarak abartılı bir şekilde yüzlerce, binlerce (The Evening Bulletin, November 19, 1894, No: 307; Morning Journal and Courier, February 13, 1894, No: 38) gibi ifadeler kullanmışlardır. Aynı basın organları Ermeni okullarının kapatıldığı, köylerin tamamen yok edildiği ve binlerce Ermeni'nin hapse atıldığı yalan haberini yazmaktan çekinmemişlerdir. Bazıları ise sadece vahşet, öldürme, soykırım gibi ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Aynı basın organlarında ölen Müslüman ve Türk sayısı ile bilgiye ulaşmak neredeyse imkansızdır. İncelediğimiz gazetelerdeki Osmanlı Devleti, Türklük, Müslümanlar, Muhammedi ve Ermeniler ile ilgili haber ve bilgilere baktığımız zaman neredeyse tüm gazeteler benzer haberler yaparak adeta bir merkezden yönlendiriliyor izlenimi vermektedir. Bu da haberlerin kasıtlı, taraflı ve kamuoyunu yanlış yönlendirmeye yönelik yapıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Her şeyden öte haberleri dönemin arşiv kaynakları ve diğer kaynaklarındaki bilgiler ile de teyit etmek mümkün değildir. Bu konuda arşiv kaynaklarının resmi veriler olduğu ve güvenilemeyeceği tezini savunanlar, aynı bilgileri diğer kaynaklar ile de doğrulamakta güçlük çekmektedirler. Onun için Amerikan basınındaki haberlerin büyük bir kısmı yerel muhabir ve misyonerlerin yanlış bilgi aktarması ve diaspora Ermenilerinin yönlendirmeleri sonucu yapılmıştır. Ermenilerin iddialarının aksine New York

şehbenderliği tarafından Washington Osmanlı elçiliğine sunulan raporda Amerika'da yaşayan Suriyeliler "Kanun-i Osmani nazarında her millet müsavidir" diyerek Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarına karşı eşit davrandığını açık bir şekilde ifade etmişlerdir (BOA, BEO, 880/65953).

Bazı gazeteler (The L'Anse Sentinel, December 15, 1894, No: 50) "Korkunç Türk" başlığı ile Türklerin Hristiyanlara karşı katliama giriştiği, bazıları ise "Masumların Katledilmesi" (Los Angeles Herald, December 6, 1894, No: 56) şeklinde haberler yapmıştır. Bazı gazetelerde 500.000 Ermeni'nin açlıktan ölmek üzere olduğu konusunda makaleler yayınlanmıştır. Aynı yazı içerisinde Ermenilerin çok zor şartlar altında hayat sürdürdükleri de ifade edilmektedir (Ceredo Advance, January 22, 1896). Fakat bu dönemde Ermenilerin birçok yerde Müslümanlardan daha varlıklı ve iyi bir hayat sürdürdükleri bilinmektedir. Kaynak göstermeden ve olayların sebebi araştırılmadan yapılan haberler ile Amerikan kamuoyu dini ve insani değerler üzerinden etkilenmek istenmiştir (Şimşir, 2014, s. 85). Aynı gazeteler başka haberlerinde Müslümanların Ermenilerin daha iyi bir hayat sürdürdükleri için Ermenilere karşı saldırıların olduğunu yazmıştır. Bu çelişkilere baktığımız zaman bunların hepsinin birer propaganda aracı olarak kullanıldığı ortadadır.

Gazetelerde Ermeni göçmenler ile yapılan röportajlar yayınlanmıştır. Bu röportajlarda Anadolu'da yaşayan Ermenilerin çok zor şartlar altında hayat sürdürdükleri göçmenlerin dilinden aktarılmıştır. Bu şekilde Amerikan halkının hisleri ile oynanarak olayın ilk tanıklarının yanlış beyanları üzerinden kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır (The San Francisco Call, October 17, 1897). İşin aslı hiç de onların anlattıkları gibi değildi. Bu konuda birçok belge ortaya konulabilirse de bir örnek vermek yeterlidir. Ermenilerin baskıya maruz kaldığının iddia edildiği yıllarda Sivas'ın Sarı Şeyh Mahallesi'nde bulunan Ermeni mektebinin su ihtiyacının karşılanması için toplanılacak yardıma müdahale edilmediği gibi gerekli izinler de verilmiştir (BOA, DH.TMIK.M, 55/6).

Sadece Ermenilerin değil Osmanlı coğrafyasında yaşayan tüm Hristiyanların katliama maruz kaldığı yönünde sürekli haberler yapılmıştır. Bilhassa 1894, 1895 ve 1896 yılları Erzurum, Bitlis, Muş, Maraş, Harput, Trabzon, Sivas gibi yerlerde sözde Ermeni katliamının en yoğun yaşandığı yıllar ve yerler olarak sürekli zikredilmiştir. Bu haberler uzun süre devam etmiştir. Bu konuda kitaplar yazıldı (Miller & Touryan, 1999, s. 25). Mesela *Denver Post* gazetesi 22 Mayıs 1921 tarihinde "Türkler Yüzlerce Kadını Doğradı, Ermeni Rahibeleri Boğazlandı, Kızlar Uçurumdan Atıldı" başlığı ile hiçbir doğruluğu olmayan yalan haberler yapmıştır (Denver Post, May 22, 1921). Bu haberler tamamen kamuoyunu yanıltmaya yönelik ve diasporanın faaliyetleri ile yapılmış haberlerden bazılarıdır. Bu yalan haber ve diasporanın ajitasyon faaliyetleri daha sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Gazetelerden başka Ermenilerle ilgili yazılan kitaplar da propaganda vasıtası olarak kullanılmıştır. Bu amaçla Amerika'da Ermenilerin yaşamını konu alan birçok kitap basılmıştır. Bilhassa Osmanlı coğrafyasında görev yapan misyonerler Amerika'ya döndükleri zaman Türk düşmanlığı içeren sayısız kitap yazdılar. Bu kitaplar Ermeniler tarafından kara propaganda aracı olarak kullanılmış ve Amerikan basınında kamuoyuna tanıtılmıştır (Miller & Touryan, 1999, s. 25; Selvi, 2022, s. 5). Osmanlı vatandaşı Ermeni asıllı siyaset adamı ve edebiyatçı kimliği ile tanınan Krikor Zohrap, Ermeni sorununu dünya kamuoyuna tanıtmak için yazdığı ve Marcel Léart adına yayımladığı *Belgeler Işığında Ermeni Meselesi* isimli kitabı, Amerika Birleşik Devletleri'nde 17 Temmuz 1913 tarihli *Horizon* gazetesinde Nigol Ağbalan tarafından uzunca

bir tanıtım yazısı ile tanıtılmıştır. Bundaki temel amaç büyük devletler nezdinde ve Batı dünyasında Osmanlı aleyhinde bir kamuoyu oluşmasını sağlamaktır (Leart, 2015).

Ermeni temsilcileri Amerikan başkanları ve üst yönetimi tarafından kabul edilerek kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır. 28 Eylül 1904 tarihinde Amerikan başkanı Theodore Roosevelt Ermeni ileri gelenleri ile birlikte Ermeni Katolik kilisesi temsilcilerini kabul etmiştir. Bu ziyaretin sebebini ise “ölümden kurtulan ve acı çeken Ermenileri kurtarmak, Amerika'nın yardım ve desteğini almak” şeklinde açıklamışlardır. Başkan adına yapılan açıklamada ise “1895'ten beri kadın ve çocukların da arasında olduğu birçok kişinin Türk askerleri tarafından öldürüldüğü” ifade edilerek buna karşı sessiz kalınmayacağı ifade edilmiştir (The Sun, September 29, 1904, No: 29).

Yurtdışına kendi istekleri ile göç eden Ermenilerin bir kısmı diasporanın yardım, baskı ve desteği ile tekrar Osmanlı sınırlarına gelerek tedhiş olayına karışmıştır. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin üzerine yıkılmak istenmiş ve gazetelerde Ermenilere yapılan işkence, zulüm ve baskı şeklinde yer almıştır. Mesela Suriye kökenli Ermeniler Hınçak komitesi adına Suriye'ye gelerek halkı hem isyana teşvik etmişler hem de Müslüman halka saldırmak için Ermenileri silahlandırmışlardır. 15 Ocak 1896 tarihinde Suriye'ye gelen 85 Ermeni, köylüleri silahlandırmak için faaliyette bulunmuştur. Devlet bunlara karşı tedbir almıştır. Bu tedbirler de dönemin gazetelerinde Ermenilere karşı siyasi baskı yapılıyor şeklinde yer almıştır (BOA, A.}MKT.MHM, 649/6).

Amerika'ya göç eden Ermeniler diğer göçmenlerle kıyaslandığı zaman daha rahat hayat şartlarına sahip olmuşlardır. *The Immigration Commission* raporlarına göre imalat sanayinde bir Ermeni'nin haftalık kazancı 9,73 dolar, bir Rum'un 8,41 dolar, bir Suriyelinin 8,12 dolardır. Ermenilerin yıllık ortalama geliri 454 dolar iken Suriyelilerin yıllık ortalama geliri 370 dolar, Türklerin ise yıllık ortalama geliri 281 dolar civarındaydı (Günaydın, 2019, s. 144).

Ermenilerin tüm bu faaliyetleri hem Bâb-ı Âli tarafından hem de ABD'de görev yapan Osmanlı Devlet adamlarınca yakından takip edilmiştir. Mesela 1895 yılında İstanbul'dan Washington büyükelçiliğine çekilen bir telgrafta, “...son zamanlarda bazı basın yayın organlarında Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermenilerin nüfusunun milyonları bulduğu ve bunların kötü muameleye maruz kaldığı haberi yapılmaktadır” denilerek her iki durumun da yanlış olduğu belirtildikten sonra 200.000'i İstanbul'da olan Ermeni nüfusunun 900.000'nin biraz üzerinde olduğu ifade edilmiştir (Los Angeles Herald, January 6, 1895, No: 87; The Morning Call, January 6, 1895, No: 37; The Indianapolis Journal, Sunday, January 6, 1895). 13 Aralık 1896 tarihinde New York Şehbenderi Şefik Bey, Washington sefaretine sunduğu raporda Ermenilerin daha fazla olan Suriyelileri isyana teşvik ettiğini beyan etmiştir. Amerika'da yaşayan Suriyeliler ise yaptıkları toplantıda Osmanlı kanunları karşısında her milletin eşit olduğunu, devletin Emeniler ve diğer milletlere karşı bir ayırım yapmadığını ifade etmişlerdir (BOA, BEO, 880/65953). Osmanlı Devleti'nin ABD Orta Elçisi Mustafa Şefik Bey, 1901 yılı kasım ayında Boston'daki Ermeni faaliyetlerini araştırmak için New York Baş Şehbenderi Aziz Bey'i görevlendirdi. Aziz Bey, yaptığı araştırma raporunu elçiye sunarak, Amerika'da bulunan Ermenilerin hemen tamamının “fesatçı güruhundan” olduğunu ve gözetim altında bulundurmak gerektiğini bildirmiştir (Selvi, 2022, s. 5).

SONUÇ

Osmanlı Devleti egemen olduğu coğrafyada Müslim gayrimüslim ayrımı yapmaksızın kendi hukuk kurulları çerçevesinde vatandaşlarına aynı imkanları sunmaya çalışmıştır. Bu politikanın sonucu uzun yıllar farklı etnik ve dini yapılar aynı amaç çerçevesinde birlikte uyum içerisinde yaşamışlardır. Fakat 19. yüzyıl içerisinde bu uyum yavaş yavaş bozulmuş ve önce Müslüman olmayanlar bir süre sonra da Müslümanlar arasında çatışma ve ayrışma başlamıştır. Bundan etkilenen Ermeniler de, 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'ne karşı silah çeken grupta yer almıştır. Bir de üçüncü devletlerin arabuluculuk adı altında tarafgir bir şekilde araya girmesi ile iş zamanla içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu durum üzerine bir kısım Ermeni başta ABD olmak üzere Osmanlı coğrafyası dışına göç etmiştir. Göç sonrası ABD'de oluşan diaspora Ermenileri, Osmanlı Devleti ve Türklük aleyhine propaganda yapmışlar ve siyasi amaçlarına ulaşmak için her yolu meşru görmüşlerdir. Bilhassa basın yayın organları ile propaganda faaliyetlerine girişerek Amerikan kamuoyunu Osmanlı aleyhine harekete geçirmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Ermenilerin etkisinde kalan Amerikan basını, haber kaynağını araştırmadan Ermenilerin ezildiği, öldürüldüğü, zulme maruz kaldığı ve göçe zorlandığı gibi birçok asılsız haber yapmıştır. Bu haberler yapılırken yaşanan durumdan genelde Hristiyan özelde ise sadece Ermenilerin etkilendiği izlenimi verilmiştir. Böylece bilhassa 19. yüzyılda üçüncü ülkelerin araya girmesi ile Osmanlı vatandaşı Müslümanlar ile özelde Osmanlı vatandaşı Ermeniler ve genel manada gayrimüslimler arasında başlayan çatışmalar, diaspora tarafından Osmanlı'ya yıkılmak istenmiştir.

Osmanlı yönetimi bu propagandaları engellemek için birçok yola başvurmuştur. Bunlardan en etkili yöntem, zararlı neşriyat olarak gördüğü propaganda araçlarının ülke sınırlarına girmesini yasaklamak olmuştur. Bu durum o dönem için etkili bir yöntemdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

BOA, A.}.MTZ.CL, 1/37-95, 101, 102, 239, 240.

BOA, A.}.MKT.MHM, 649/6; 546/33; 733/9; 745/15

BOA, BEO, 880/65953; 3056/229150.

BOA, DH.MKT, 1578/14.

BOA, DH.TMIK.M, 31/63-1, 2; 40/20; 55/6; 72/12; 148/8; 243/58; 270/11.

BOA, HR.SFR.3..., 265/39.

BOA, HRT.h, 80/4.

BOA, ŞD, 2287/7.

BOA, Y..A...HUS, 324/27.

BOA, Y..PRK.UM, 71/9.

BOA, Y.MTV, 39/9.

BOA, Y.PRK. HR, 13/61.

BOA, Y.PRK.ASK, 69/32.

BOA, Y.PRK.EŞA, 22/62.

BOA, Y.PRK.TKM, 52/19.

Diğer Kaynaklar

- Ağacan, K. (2005). Ermenistan Gürcistan ilişkileri. *Armenian Studies*, (19), 2-20.
- Ahmad, F. (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. (çevr. Nuran Yavuz). Kaynak Yayınları.
- Akarlı, E. D. (1993). *The long peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. University of California Press.
- Atlioğlu, Y. (2014). *Savaşta ve barışta Lübnan Marûnîleri*. Kaktüs Yayınları.
- Beydilli, K. (1988). 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında doğu Anadolu'dan göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, XIII(17), 365-434.
- Ceredo Advance*. January 22, 1896.
- Çiçek, K. (2021, 10 Mayıs). *Türk-Amerikan ilişkilerinde Ermeni diasporasının önemi*. <http://www.ermenisorunu.gen.tr>.
- Clay, C. (1998). Labour migration and economic conditions in nineteenth-century Anatolia. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 1-32.
- Cöhce, S. (2014). Ermenistan'in tarihi coğrafyası ve Ermeniler. M. M. Hülagu&M. Şaşmaz vd. (Eds). *Tarihte Türkler ve Ermeniler içinde*. (ss. 1-14). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Denver Post*. May 22, 1921.
- Dolbee, S. (2020). *Is the Turk a white man?* <http://www.docblog.ottomanhistorypodcast.com/2013/10/race-ottoman-empire-united-states-turkey-arab-middle-east.html>
- Elmore Bulletin*. December 1, 1894, No: 27.
- Erickson, E. J. (2008). The Armenians and Ottoman military policy 1915. *War in History*, 25(2), 141-167.
- Gana, N. (2008). Introduction: Race, Islam, and the task of Muslim and Arab American writing. *PMLA-Special Topic: Comparative Racialization*, 123(5), 1573-1580.
- Günaydın, M. (2019). Osmanlı döneminde Suriye havalisinden Amerika'ya göçler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (46), 153-166.
- Hansford County, Texas*. September 7, 1917.
- Herald and Tribune*. December 26, 1894, No: 35.
- Humphrey, M. (2004). Lebanese identities: Between cities, nations and trans-nations. *Arab Studies Quarterly*, 26(1), 31-50.
- Hyland, F. P. (1991). *Armenian terrorism the past, the present, the prospects*. Westview Press.
- Kaçar, T. (2014). Geç antikçağda Ermeniler ve Hristiyanlaşmaları üzerine notlar. M. M. Hülagu & M. Şaşmaz (Eds). *Tarihte Türkler ve Ermeniler içinde*. (ss. 121-131). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaprielian, I. (1990). Armenian refugees and their Entry into Canada, 1919-30. *Canadian Historical Review*, 71(1), 81-108.
- Karpat, K. H. (1985). The Ottoman emigration to America, 1860-1914. *International Journal of Middle East Studies*, 17(2), 175-209.
- Karpat, K. H. (1993). Câlîye. *İslam Ansiklopedisi* (c. 7, s. 34). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Klein, J. (2020). *Hamidiye alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*. İletişim Yayınları.

- Kodaman, B. (1979), Hamîdiye hafif süvarî alayları (2. Abdülhamîd ve Doğu-Anadolu Aşiretleri). *Tarih Dergisi*, 32, 427-480.
- Leart, M. (2015). *Belgeler ışığında Ermeni meselesi*. İletişim.
- Los Angeles Herald*. December 6, 1894, No: 56.
- Los Angeles Herald*. January 6, 1895, No: 87.
- Los Angeles Herald*. July 26, 1890, No: 103.
- McCarthy, J. (2001). The population of the Ottoman Armenians. T. Ataöv (Ed). In *The Armenian in the Late Ottoman Period*. The Turkish Historical Society.
- Mehmetzâde, M. B. (1994). *Ermeniler ve İran*. (Y. Ercan, Düz.) Ankara Üniversitesi OTAM Yayınları.
- Metin, H. (1997). *Türkiye'nin siyasi tarihinde Ermeniler ve Ermeni olayları*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Miller, D. E., & Touryan, L. (1999). *Survivors: An oral History of the Armenian genocide*. University of California Press.
- Mirak, R. (1983). *Torn between two lands Armenians in America 1890 to World War I*. Harvard University Press.
- Morning Journal and Courier*. February 13, 1894, No: 38.
- Morris Tribune*. December 5, 1894, No: 51.
- New Ulm Review*. November 28, 1894, No: 49.
- New York Tribune*. July 30, 1893, No: 17.
- Ođyan, Y. (2019). *Ermeni diasporası*. (K. Taşkıran, Çev.) Kor Yayınları.
- Oğuz, A. (2011). II. Meşrutiyet öncesinde İttihat ve Terakki cemiyetinin gayrimüslimlere bakışı. *Türk Yurdu*, 284, 106-112.
- Özkan, S. H. (2014). Osmanlı Devleti'nden Gürcistan'a Ermeni göçü ve Tiflis'te Ermeni faaliyetleri (1878-1915). *Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, (62), 1800-1808.
- Özkan, S. H. (2014). Osmanlı Devleti'nden İran'a Ermeni göçü ve sonuçları (1878-1915). M. M. Hülagu & M. Şamaz (Eds). *Tarihte Türkler ve Ermeniler içinde*. (c. 7, ss. 183-194). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, S. H. (2019). Bitlis'ten Amerika'ya Ermeni göçü ve Amerika'da Ermeni diasporasının faaliyetleri (1878-1915). M. İnbaşı & M. Demirtaş (Ed). *Tarihi ve kültürel yönleriyle Bitlisi içinde*. (c. 1, ss. 527-531). Bitlis Eren Üniversitesi.
- Özkan, S. H. (2020). Reasons for migration of Armenians in the Ottoman Empire before 1915. *African and Asian Studies*, 19(3), 282-305.
- Russell, J. R. (2004). *Armenian and Iranian studies*. Harvard University Press.
- Salt, J. (1993). *Imperialism, evangelism and the Ottoman Armenians 1878-1896*. Frank Cass Press.
- Selvi, H. (2022). *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni faaliyetleri*. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr>.

- Şimşir, B. N. (2014). Ermeni propagandasının Amerika boyutu üzerine. M. M. Hülagü & M. Şaşmaz (Eds). *Tarihte Türkler ve Ermeniler* içinde. (c. 10, ss. 44-98). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şıvgın, H., & Günaydın, M. (2015). Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne Ermeniler'in geri dönüşleri (1908-1914): Tâbiyet, emlâk ve arazi meselesi. *Gazi Akademik Bakış*, 8(16), 1-40.
- State Herald*. August 1, 1890, No: 51.
- The Columbus Journal*. August 13, 1890, No: 17.
- The Columbus Journal*. August 13, 1890, No: 17.
- The Evening Bulletin*. November 19, 1894, No: 307.
- The Forest Republican*. November 21, 1894, No: 31.
- The Hansford Headlight*. Volume 9, No: 38.
- The Indianapolis Journal*. Sunday, January 6, 1895.
- The L'Anse Sentinel*. December 15, 1894, No: 50.
- The Morning Call*. January 6, 1895, No: 37.
- The Oregon Mist*. November 30, 1894, No: 49.
- The Pittsburg Dispatch*. August 3, 1890.
- The Providence News*. November 15, 1892, No: 47.
- The San Francisco Call*. October 17, 1897.
- The Sun*. September 29, 1904, No: 29.
- The Wheeling Daily Intelligencer*. November 27, 1894, No: 82.
- Thomas jr, J. G. (2013). Mississippi Mahjar: Lebanese immigration to the Mississippi Delta. *Southern Culture*, 19(4), 35-54.
- Uras, E. (1976). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. Belge Yayınları.
- Ürkmez, N.(2013), Ermenilerin kontrol noktası: İskenderun Liman, *Turkish Studies*, 8(5), 901-917.
- Uygun, S. (2011). Denizaşırı dilencilığe bir örnek: Mârûnî dilenciler. *OTAM*, 30(30), 189-212.
- Western Kansas World*. August 9, 1890, No: 25.

Belge 1. Denver Post Türklerin Ermenileri öldürdüğü ile ilgili haber. [Denver Post, May 22, 1922]

line. Italians Will Think the U. S. Is Trying to Kid Them

DENVER POST

Opportunity to the service of the people, that no good cause triumphs and that evil shall not thrive unopposed.

Population Colorado 1900, 523,700
Population Colorado 1910, 799,603
Population Colorado 1920, 933,629

COLO. SUNDAY MORNING, MAY 22, 1922

Post Special Services From World Centers

TURKS BUTCHER HUNDREDS OF WOMEN

ARMENIAN NUNS ARE SLAUGHTERED, GIRLS HURLED FROM CLIFF

Ottomans Systematically Trying to Wipe Out Christian Nation, Says Monsignor, Who Will Seek Pope's Intercession

(By EDWARD C. STEBT.)
(International News Service Staff Correspondent.)

Rome, May 21.—Turkish persecution of the Armenians continues on an appalling scale, with unimaginable cruelties, according to Monsignor John Naslian, who is reporting the facts to the pope.

It is understood that the holy father, after receiving Monsignor Naslian's report, will address a very energetic appeal to the allied powers and to the government of the United States imploring them to save the Armenian nation from extinction.

Monsignor Naslian, who has miraculously escaped from the persecutions of the Turks, has arrived at Naples on a pilgrimage to the celebrated shrine of Our lady of Pompeii, and is to travel to Rome shortly.

GIVES TRAGIC DETAILS OF TURKISH CRUELITIES.

Intervened immediately after he landed, Monsignor Naslian, a venerable white-headed priest, frail and still suffering from the effects of his ordeal, gave some tragic details of the methods by which the Turks are systematically attempting to wipe the unhappy Armenians off the face of the earth.

He described almost unbelievable instances of Ottoman cruelty. At Khuderdzer a number of women, including quite young girls, were led to the edge of the precipice overlooking a roaring torrent and told that they must renounce their religion or be pushed off the cliff. One after the other, after a short prayer, the women pronouncing aloud the name of Our lady, hurled themselves bravely to a fearful death. Many hundreds were thus sacrificed in a few minutes.

TWENTY-EIGHT SISTERS SUFFER MARTYRDOM.

Twenty-eight sisters suffered martyrdom at Trabzon. One of the victims was left for many hours dying in the street, and no one was allowed to help or comfort her. A very handsome young man who had excited the brutal admiration of her persecutors, defended himself bravely and finally had his face battered into a bleeding pulp with heavy stones.

Six nuns of Marivan, sentenced to perpetual exile, were allowed to visit their homes and as they passed the gates of the town, and fifteen sisters deported from Trabzon, after months of ill-treatment, were put to prison with axes in the municipal park at Karpat.

Little boys and girls, even babies, have been horribly tortured and crippled, their martyred bodies lying long hours for the delight of the Turkish fiends. The Armenian parents were especially singled out for cruel and lingering deaths.

AGED BISHOP BEATEN UNMERCIFULLY WITH STICKS.

Monsignor Krikoridian, the aged bishop of Malatia, was forced to crawl on his hands and feet with a heavy pack on his back and beaten unmercifully with sticks because he refused to initiate the burning of a shrine.

When he collapsed the Turks lit a fire on his prostrate body and warmed their coffee.

Monsignor Andrew Galibian, bishop of Diarbekir, 70 years old, was tormented and his head protruding, at which the Turks would stamp on it by flinging stones until the silver head was a mass of blood and shattered bone.

DECAYED TEETH CAUSE SPREAD OF RED REGIME

At Least, That's What a British Doctor Says Is the Matter.

(By FRANK W. FAIRBAIN.)
London, May 21.—The British and the general conditions in revolutionary Russia are ready for the decayed teeth of Lenin, and the British, according to Dr. E. H. Sherrinford, secretary of the British Medical Association.

"It is a matter of fact," said Dr. Sherrinford, "that the teeth of Lenin are in a state of decay, and that this is the best thing that can happen to the man who is the cause of the Russian Revolution."

Dr. Sherrinford said that he had seen the teeth of Lenin, and that they were in a state of decay, and that this was the cause of the Russian Revolution.

He said that the teeth of Lenin were in a state of decay, and that this was the cause of the Russian Revolution.

Foch, in Multi, 'Sees Self' as Others See Him

Great General Is Espied Sitting With Soldiers At a Meeting.

(Associated Press.)
Paris, May 21.—General Foch, in the full regalia of a marshal of France, was seen sitting at a meeting of the French cabinet, when he was seen sitting with the soldiers.

General Foch, in the full regalia of a marshal of France, was seen sitting at a meeting of the French cabinet, when he was seen sitting with the soldiers.

Had Gun and Poison; Wanted to See Wife

(Associated Press.)
Paris, May 21.—A man who had a gun and poison, and who wanted to see his wife, was seen sitting at a meeting of the French cabinet.

TOKIO AMERICANS GIVE SUFFRAGE TO WOMEN BUT LATTER SPURN IT

(Associated Press.)
Tokyo, May 21.—There is a great deal of excitement in Tokyo and Yokohama over the fact that the American citizens in Tokyo and Yokohama have been given the right to vote in the municipal elections.

'HERCULES' ASTOUNDS BY FEATS OF STRENGTH, THEN FALLS DEAD

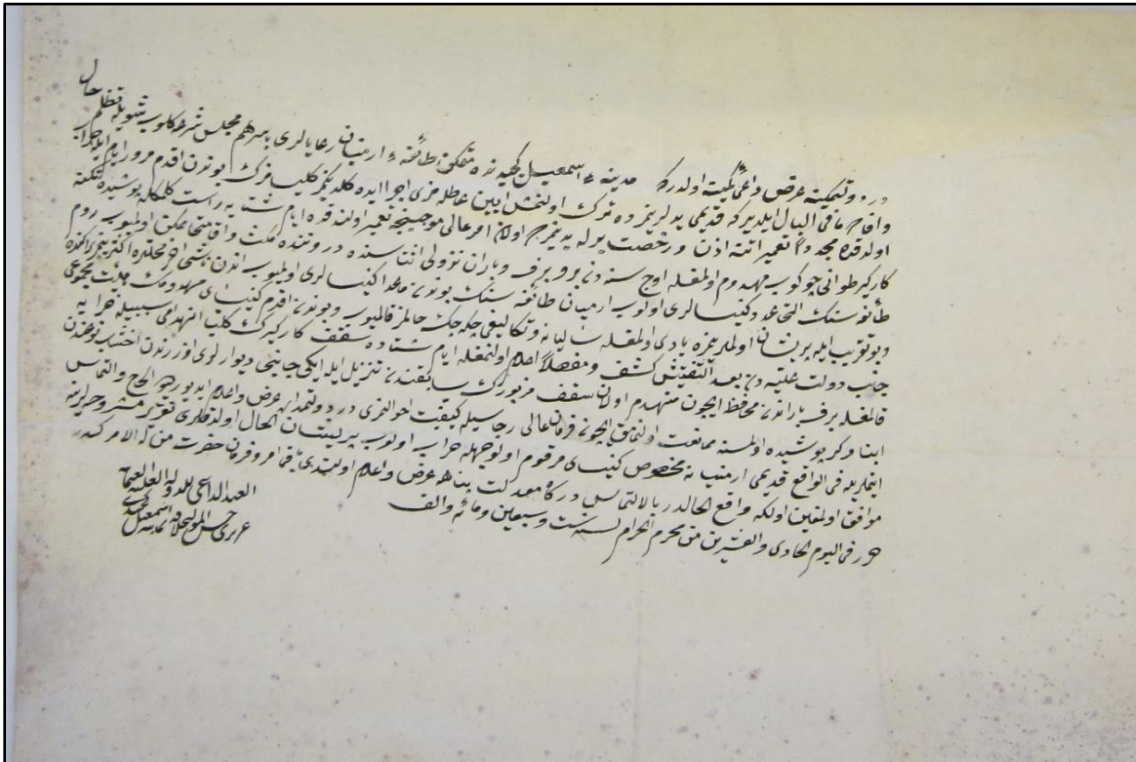
(Associated Press.)
Havana, Cuba, May 21.—Hercules, the famous strength man, who has been performing feats of strength in Havana, fell dead after a performance last night.

Belge 2. Ermenilerin öldürüldüğü yalan haberini yapan bir haber. [Nashville Tennessean, Aug 11, 1915]

Belge 3. İsmail Kasabası geçidinde yaşayan Ermenilerin harap olan kiliselerinin tamiri. [BOA, C. ADL, 91/5443; 12 Ağustos 1762]

Resim 1. *Ermeni Eşkuyalar* [<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-35--0117.jpg>]

Resim 2. Dolapderesi'nde Ermeni Agop'un üzerinde yakalanan bombalar. [<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-35--0226.jpg>]

